

مطالعه و بررسی رابطه بین عوامل آموزشی و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی
Relation between educational factors and dropout in boy's middle schools

دریافت مقاله: ۸۸/۲/۲۰؛ دریافت نسخه نهایی: ۸۹/۴/۱۰؛ پذیرش مقاله: ۸۹/۵/۱۵

Seyyed Mohammad Moghimi, PhD.,
Hossein Khanifar, PhD., Nafise
Zarvandi, MA., Ahmad Jjokar, MA.,
Seyyed Ahmad Bayan Memar. PhD &
Akbar Faraji Armaki
E-mail: afarajia@gmail.com

دکتر سید محمد مقیمی^۱، دکتر حسین خنیفر
نفیس زروندی^۲، احمد جوکار^۳
دکتر سید احمد بیان معمار^۴، اکبر فرجی ارمکی^۵

Abstract: This study examined relationship between educational factors and dropout in boy's middle schools. A questionnaire was administered to a stratified random sample of middle school students in district 4 of Qom province. Results indicated that there was a relationship between educational factors and dropout of students. Also there was a relationship between reward and punishment, low attention to individual differences, and inappropriate learning environment with dropout of students.

Key Words: dropout, educational factors, middle schools, Qom Province

چکیده: پژوهش حاضر به مطالعه و بررسی رابطه بین عوامل آموزشی و افت تحصیلی می‌پردازد. نمونه آماری از میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم در سال تحصیلی ۸۸ - ۱۳۸۷ با استفاده از فرمول به دست آمده است. روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه بندی شده است به این صورت که از میان افراد، نمونه‌ها به صورت تصادفی مورد مطالعه قرار گرفته است. ابزار اصلی در این پژوهش، پرسشنامه می‌باشد که پایایی و روایی آن تأیید شده است. در این تحقیق از آزمون همبستگی اسپیرمن برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه‌های تحقیق استفاده شده است که بدین منظور از نرم‌افزار SPSS استفاده شد. نتایج بدست آمده از بررسی فرضیات نشان می‌دهد که میان عوامل آموزشی و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم رابطه معناداری وجود دارد و نیز میان تشویق و تنبیه، کم توجهی به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان و محیط آموزشی نامناسب با افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم رابطه معناداری وجود دارد.

کلید واژه‌ها: افت تحصیلی، آموزش و پرورش، دانش‌آموز، انگیزه

۱. دانشیار دانشگاه تهران

۲. کارشناسی ارشد مدیریت دولتی دانشگاه تهران

۳. کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی

۴. استادیار دانشگاه قم

۵. دانشجوی دکتری مدیریت و برنامه‌ریزی

مقدمه

مهم‌ترین و اصلی‌ترین ثروت هر جامعه، نیروی انسانی آن است و هر تلاشی که در راستای توسعه انجام شود باید بر فعالیت نیروی انسانی تمرکز یابد. بیشتر نظام‌های آموزشی دنیا علی‌رغم پیشرفت‌های شگرفی که بشر در زمینه علوم، تکنولوژی و صنعت داشته هنوز نظام‌های آموزش و پرورش غربی را الگو قرار داده اند، عموماً افراد را برای مدیریت اداری و اجتماعی در خدمات دولتی تربیت می‌نمایند و نخبه‌پروری هدف اصلی نظام آموزش و پرورش جهانی را تشکیل می‌دهد. محتوای برنامه‌های درسی، بر اساس نگرشی شکل گرفته که به ذخیره کردن هر چه بیشتر دانش در ذهن دانش‌آموزان پرداخته تا آنان را از طریق کسب معلومات و میراث فرهنگی گذشته برای مسئولیت و موقعیت آینده در زندگی آماده کند و سرانجام با برگزاری آزمونی، دانش‌آموزان این معلومات را ارائه می‌دهند تا جدا از ارتقاء سطح علمی به مرحله بالاتر راه پیدا کنند و یا از ادامه تحصیل باز مانند. عدم توجه به نیازها و استعدادها دانش‌آموزان و تفاوت‌های فردی آنان در این زمینه و عدم استفاده از روش‌های مطلوب تدریس و یادگیری، علاقه و انگیزه آنان را برای آموختن از بین می‌برد و این عدم علاقه، نتایج نامطلوبی را برای دانش‌آموزان که با زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی مختلف به مدرسه می‌آیند، به بار خواهد آورد.

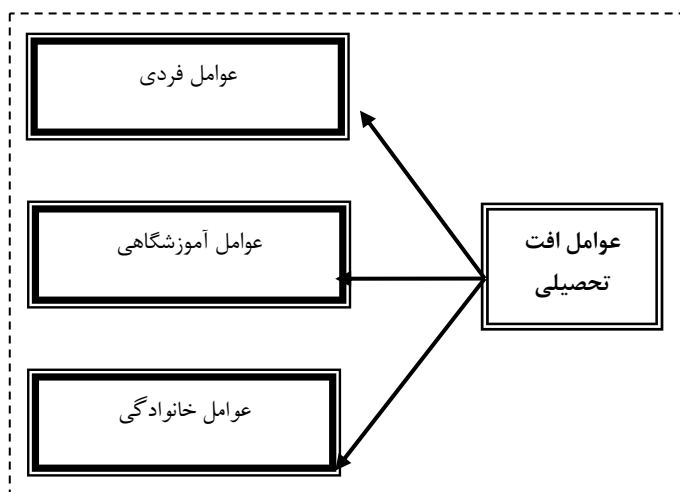
بیان مسأله

یکی از مشکلات شایع نظام‌های آموزشی در بسیاری از کشورهای جهان، پدیده افت تحصیلی است. این مشکل از دیر باز گریبان‌گیر نظام آموزشی کشور ما نیز بوده است. کاهش ضایعات ناشی از افت تحصیلی و خسارت‌های سنگین اقتصادی و فرهنگی حاصل از آن مستلزم تحقیقات و پژوهش‌های گسترده‌ای در این زمینه است. برای پیدا کردن علل یک مشکل به‌ویژه مشکلات انسانی و اجتماعی تنها نمی‌توان به یک علت بسنده کرد زیرا پدیده‌های اجتماعی همانند یک زنجیره با یکدیگر پیوند دارند و در به‌وجود آمدن یک مشکل دخیل هستند. بنابراین برای یافتن علل افت تحصیلی باید مسائل گوناگون مورد توجه قرار گیرد (بیابانگرد، ۱۳۷۸، ص ۱۰). روش‌های تدریس و یادگیری متداول در آموزش و پرورش به‌جای استفاده از تمام استعدادها و هدایت این توانایی‌های بالقوه دانش‌آموزان برای تحقیق و تفحص، جستجو کردن، مشاهده کردن، تجربه کردن و آزمایش کردن و تجزیه و تحلیل امور درباره پدیده‌ها که می‌توانند تمام استعدادهای دانش‌آموزان را پرورش دهند تنها به روش مقطعی و بیان لفظی مطالب اکتفا می‌کنند. نادیده گرفتن این امور و تأکید بیش از حدی که بر روش‌های غیرفعال می‌شود ذوق و خلاقیت و ابتکار دانش‌آموزان را از بین می‌برد و آن‌ها را افرادی منفعل و بی‌علاقه به تحصیل بار

می‌آورد که نتیجه آن به صورت افت تحصیلی بروز می‌کند. فقر و محرومیت اقتصادی، شرایط و عوامل فرهنگی و اجتماعی و محرومیت‌های محلی و جغرافیایی و توزیع نامناسب امکانات آموزشی هر یک می‌توانند از عوامل دیگر افت تحصیلی باشند. آمارهای بدست آمده از تحقیقات در مدارس کشور نشان دهنده آن است که افت تحصیلی به صورت مردودی، ترک تحصیل زودرس و یا به صورت‌های دیگر، مقدار زیادی از منابع مالی و استعداد‌های انسان و جامعه را تلف کرده و آثار سوئی را به جا می‌گذارد (گلشن فومنی، ۱۳۷۶، ص ۱۵۷). طی سال‌های اخیر در مورد علل افت تحصیلی، مطالعات محدودی در سطح دانشگاه یا وزارت آموزش و پرورش انجام شده است (بازرگان، ۱۳۷۹، ص ۸۶). در این راستا پژوهش حاضر به بررسی رابطه بین عوامل آموزشی و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه چهار استان قم می‌پردازد.

کلمه افت از نظر لغوی به معنی کاستی و نقصان می‌باشد (معین، ۱۳۸۰، ص ۱۰۵). صاحب-نظران معتقدند منظور از افت تحصیلی، کاهش عملکرد تحصیلی و درسی دانش‌آموز از سطح رضایت‌بخش به سطحی نامطلوب است. توجه به این تعریف نشان می‌دهد که مقایسه و سنجش سطح عملکرد تحصیلی قبلی و فعلی دانش‌آموز بهترین شاخص افت تحصیلی است. آن‌ها بیان می‌کنند که کاربرد اصطلاح افت یا اتلاف در آموزش و پرورش از زبان اقتصاددانان گرفته شده است و آن‌ها آموزش را به صنعتی تشبیه می‌کنند که بخشی از سرمایه و مواد اولیه‌ای را که باید به محصول نهایی تبدیل شود، تلف نموده و نتیجه مطلوب و مورد انتظار را به بار نمی‌آورند (بیابانگرد، ۱۳۷۸، ص ۹). بنابراین زمانی می‌توان از افت تحصیلی صحبت کرد که فاصله قابل توجهی بین توان و استعداد بالقوه و توان بالفعل فرد در فعالیت‌های درسی و پیشرفت تحصیلی مشهود باشد (افروز، ۱۳۷۵، ص ۱۰۱). در بررسی افت تحصیلی، وضع مطلوب آن است که اطلاعاتی که اساس محاسبه افت را تشکیل می‌دهند از پرونده شخصی هریک از دانش‌آموزان استخراج شود. هرچند که در کشورهای مختلف از این روش به‌عنوان کاری دشوار یاد شده است (امین فر، ۱۳۶۵، صص ۱۵-۱۳).

علل و عوامل گوناگونی موجب افت تحصیلی در نظام آموزش و پرورش می‌گردند که می‌توان آن‌ها را در قالب نمودار زیر به سه دسته تقسیم نمود:



شکل ۱: عوامل افت تحصیلی

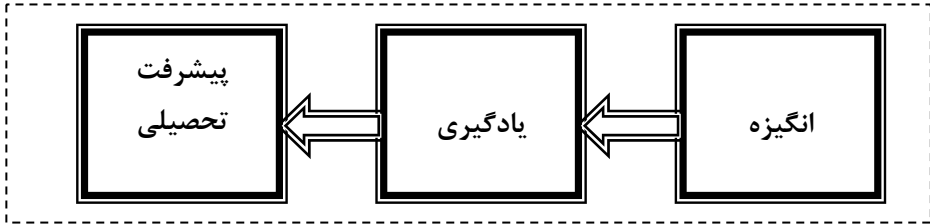
۱ - عوامل فردی

عوامل فردی مربوط به شخص دانش آموز و ویژگی‌های عمدتاً ذاتی و محیطی او هستند که شامل موارد زیر می‌باشند:

۱-۱- هوش: بدون شک یکی از عوامل مهم در افت تحصیلی، کمبود هوش است اما مطالعات مختلف نشان داده است که درصد بسیار اندکی از موارد افت تحصیلی به علت ناتوانی ذهنی و عدم کوشش فرد است. امروزه دیگر اهمیتی را که در گذشته به هوش داده می‌شد، مطرح نمی‌کنند زیرا گفته می‌شود که هر شخص با نردبان صفات شخصیتی خود راه پیشرفت و تکامل را طی می‌کند و آنچه مهم است صفاتی چون تحمل و بردباری، داشتن پشتکار، اعتماد به نفس و نهراسیدن از شکست می‌باشد.

۱-۲- انگیزه: معلمان عقیده دارند که دانش‌آموزان دارای انگیزش، حتی اگر از پیشرفت اندکی برخوردار باشند در محدوده توانایی خود عمل می‌کنند. بنابراین تلاش برای افزایش انگیزش تحصیلی از اهمیت بسزایی برخوردار است. در مورد تأثیر انگیزه بر پیشرفت تحصیلی و یادگیری، پژوهش‌های زیادی انجام گرفته است. آلورو گلوووالبرگ (۱۹۷۹) ضریب همبستگی بین اندازه‌های انگیزش و پیشرفت تحصیلی حاصل از پژوهش‌های انجام شده در مورد ۶۳۷۰۰۰ دانش‌آموز کلاس اول تا کلاس دوازده را بررسی کرده و نشان داده اند که میانگین ضرایب همبستگی موجود برابر با ۳۴٪ است (بیابانگرد، ۱۳۷۸، ص ۳۹). وجود این نوع رابطه بین متغیرهای انگیزش

و پیشرفت تحصیلی نشان دهنده آن است که انگیزش بر یادگیری تأثیر مثبت و مستقیم دارد. یعنی انگیزش زیاد به یادگیری زیاد و انگیزش کم به یادگیری کم منجر می‌گردد.



شکل ۲: نقش انگیزه در پیشرفت تحصیلی

۱- ۳- عزت نفس: دانش‌آموزی که دائماً در مدرسه موفقیت کسب می‌کند باید تأیید مدرسه و معلمان را به خود تعمیم دهد و یک مفهوم کلی مثبت درباره خودش به عنوان یادگیرنده ایجاد کند (بلوم، ۱۳۶۳، ص ۱۰). مطالعات انجام شده بیانگر رابطه بین عزت نفس تحصیلی و پیشرفت تحصیلی است. هر فرد فعالیت‌هایی را که با موفقیت انجام داده است و یا می‌تواند انجام دهد، دوست دارد. اگر شخص بر این باور باشد که در گذشته تکالیف مشابهی را با موفقیت انجام داده است احتمالاً با تکالیف بعدی با نوعی عاطفه مثبت برخورد خواهد کرد و بالعکس.

۲- عوامل آموزشی

دسته دیگر از عوامل افت تحصیلی، عوامل مربوط به مدرسه و معلم هستند که در قالب موارد زیر مطرح می‌شوند:

۲- ۱- روابط معلم و دانش‌آموز: اولین هدف معلم باید برقرار کردن رابطه‌ای دوستانه و حمایت‌کننده با دانش‌آموزان باشد. محققان علوم رفتاری بیان می‌کنند که به دانش‌آموزان نشان دهید که به آن‌ها علاقه دارید تا آن‌ها بتوانند به شما اعتماد پیدا کنند و در صورت نیاز برای هر کمکی به شما رجوع کنند. زیرا امروزه، افزایش رقابت و تغییرات بسیار سریع در محیط‌های مختلف، امری اجتناب‌ناپذیر شده است (Szabo 2007, p. 424 et al.). معلم باید بتواند به عنوان فردی بالغ و قابل اعتماد برای دانش‌آموزان مطرح گردد. بسیاری از دانش‌آموزان از طریق ارتباطات صحیح با معلم، احساس خشنودی و رضایت می‌کنند. در این‌گونه افراد روابط مبتنی بر اعتماد از هر گونه تشویقی باارزش‌تر می‌باشد. بنابراین معلم باید به سمت اعتمادسازی حرکت کند زیرا اعتماد عنصری است که برای تداوم روابط و حفظ همکاری‌ها ضروری می‌باشد.

(Terje & Græe, 2008, pp. 7-9). برای اینکه افراد مورد اعتماد قرار گیرند، باید به آنچه که می‌گویند، عمل نمایند (Smith, 2005, pp. 520-523). این همان تناسب در گفتار و عمل

مطالعه و بررسی رابطه بین عوامل آموزشی و افت تحصیلی...

می‌باشد (Martins, 2002, pp. 754-769). نکته دیگری که در ایجاد اعتماد مهم است این است که در محیط‌های دانش‌آموزی نیز بحث عدالت مطرح است. یعنی اینکه دانش‌آموزان اطمینان خاطر داشته باشند که در مقابل زحمات و تلاش‌هایی که ارائه می‌دهند، پاداش و تشویق متناسب دریافت می‌نمایند و معلمان و مدیران در اینکه احساس وجود انصاف را در آن‌ها پدید آورند، نقش کلیدی دارند (Kirstie et al., 2004, pp. 708-721). البته در مقابل از دانش‌آموزان هم انتظار می‌رود که عملکرد خود را به نحو شایسته نجام دهند.

(Mannion & Connell, 2006, pp. 417-418). معلم باید از دانش‌آموزان بخواهد که در یادگیری به همدیگر کمک نمایند (براون و همکاران، ۱۳۷۹، ص ۱۰۴). زیرا دانش‌آموزان باید مهارت‌های مختلفی کسب نمایند. یکی از این مهارت‌ها، توانایی انجام کار گروهی می‌باشد. دانش‌آموزان باید در فعالیت‌های تیمی، مشارکت بیشتری داشته باشند. اعضای تیم در بسیاری مواقع، باید مسائل را کشف کرده و با آن تطبیق یابند و گاهی نیز باید با دیدگاه‌های مختلف، سازگاری یابند تا بتوانند ذهن مشترک تیمی را ایجاد نمایند (Atsan, 2003, pp. 337-338). دانش‌آموزان می‌توانند در انجام امور و تحقق اهداف مشترک با دیگران همکاری نمایند. درک اهداف مشترک باعث بهبود روابط می‌گردد زیرا با وجود اهداف مشترک، اعضای گروه با یکدیگر مشارکت می‌کنند (Chaturvedi & McDermott & Khalfan, 2007, pp. 385-387) اثر این فعالیت مشترک، ابعاد مختلف روحی و شخصیتی آن‌ها آشکار شده و شناخت آن‌ها از یکدیگر بیشتر می‌شود. برنامه‌ریزی برای پیشرفت این گروه‌ها و نیز ایجاد انگیزه در آن‌ها نیازمند توجه ویژه‌ای می‌باشد تا اهداف آن‌ها محقق گردد (Martins, 2002, pp. 756-758). باید اطلاعات لازم برای فعالیت این گروه‌ها در اختیار آن‌ها گذاشته شود تا با استفاده از آن تصمیمات بهتری اتخاذ گردد (Den Hartog & Dietz, 2006, pp. 558-563). همچنین محققین بیان می‌کنند که همان‌گونه که گیاه به خورشید و آب نیاز دارد، یک دانش‌آموز به تشویق احتیاج دارد. برخی اوقات آن دسته از دانش‌آموزانی که نیاز به تشویق بیشتری دارند، کمتر تشویق می‌شوند زیرا از خود رفتاری بروز می‌دهند که باعث واکنش‌های تندی از سوی معلمین می‌شود و همین واکنش‌ها موجب دلسردی آن‌ها می‌شود (دریکوس و همکاران، ۱۳۷۸، ص ۷۸).

۲-۲- شرایط و امکانات مطلوب تحصیلی: عدم امکانات و تسهیلات مطلوب آموزشی یکی از عوامل مؤثر در افت تحصیلی دانش‌آموزان است. دانش‌آموزانی که در حد توانایی خود موفقیت کسب نمی‌کنند نه تنها شامل افراد کم‌کار یا دیر فهم می‌شوند بلکه گاهی شامل افراد زرنگی می‌شوند که ممکن است در زمینه خاصی از برنامه درسی، مشکلات یادگیری بخصوصی داشته

باشند یا ممکن است به دلیل ناتوانی مدرسه، در تطبیق خود با افرادی که دارای سوابق فرهنگی و اجتماعی مختلف هستند، ناتوان تلقی شوند (کولین و همکاران، ۱۳۷۵، ص ۳۱). باید از جهات مختلف به مدرسه توجه شود و با ترتیب دوره‌های آموزشی و دوره‌های ارزیابی عملکرد، سطح بهبود و پیشرفت را کاملاً مشخص نمود (هورن و براون، ۱۳۷۹، ص ۱۴۰) تا بتوان در راستای اهداف آموزشی حرکت نمود.

۳- عوامل خانوادگی

خانواده اولین مکانی است که کودک در آن زندگی می‌نماید و تربیت می‌گردد. خانواده به عنوان اولین نهاد اجتماعی می‌تواند نقش بارزی در پیشرفت تحصیلی داشته باشد. عمده‌ترین عوامل خانوادگی مؤثر در پیشرفت تحصیلی از این قرار می‌باشد:

۳-۱- **شرایط عاطفی خانواده:** به جرأت می‌توان گفت که مهمترین عامل اثرگذار در شکل‌گیری نگرش دانش‌آموزان نسبت به تحصیل، خانواده است. دانش‌آموزی که در خانواده با پدر و مادر درگیر است، برای نشان دادن مخالفت خود با آن‌ها ناخودآگاه سعی می‌کند بر خلاف میل آن‌ها رفتار کند. پسر نوجوانی عقیده داشت که درس خواندن مال دخترها است. این نوع تفکر می‌تواند در درس نوجوان اثر نامطلوب بگذارد (معمدعی، ۱۳۷۳، ص ۱۸). تحقیقات نشان داده است که بین سطح فرهنگ خانواده و ترک تحصیل فرزندان رابطه معکوس وجود دارد (مشیری، ۱۳۵۷، ص ۱۵).

۳-۲- **شرایط اجتماعی و اقتصادی:** در خانواده‌های طبقات پایین دانش‌آموزان شروع به تحصیلاتی ناشناخته می‌کنند، به امتحاناتی دشوار می‌اندیشند با متونی مواجه می‌شوند که آن‌ها را مشکل می‌پندارند در حالی که دانش‌آموزان متعلق به طبقات اجتماعی-اقتصادی بالاتر با آرامش درباره آن‌ها صحبت می‌کنند (لوگال، ۱۳۷۴، ص ۱۰). کودکان طبقات بالا و متوسط در خانواده‌های خود آموزش می‌بینند تا به موضوع‌ها و موقعیت‌های مرتبط با مدرسه مثلاً انجام آزمون هوشی، دادن امتحان و... به طور مثبتی پاسخ دهند. در صورتی که کودکان طبقه پایین چنین آموزشی نمی‌بینند که تمام سعی خود را بکنند. همچنین آنان با این اندیشه بزرگ نمی‌شوند که اگر قرار است در زندگی موفق شوند باید در مدرسه خوب کار کنند (زارع، ۱۳۷۴، ص ۳۴).

مطالعه و بررسی رابطه بین عوامل آموزشی و افت تحصیلی...

۳-۳ - **تحصیلات و سطح سواد در خانواده:** در تحقیقی در مورد علل ترک تحصیل در استان سیستان و بلوچستان مشخص شده است که بین سطح تحصیلات والدین و ترک تحصیل فرزندان آن‌ها رابطه معکوس وجود دارد. به این صورت که ۷۴ درصد ترک تحصیل کنندگان در گروه مورد مطالعه دارای پدران بی‌سواد، ۳۳ درصد، دارای پدران با مدرک ابتدایی و فقط ۲ درصد مدرک متوسط داشتند و ۸۹ درصد مادران نیز بی‌سواد بوده‌اند (اکبری، ۱۳۵۶، ص ۱۲۶). محققان نیز بیان کرده‌اند که بین عملکرد تحصیلی دانش‌آموزانی که دارای والدین باسواد هستند و دانش‌آموزانی که والدین بی‌سواد دارند، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به این معنا که سواد والدین در پیشرفت تحصیلی فرزندان اثرات مثبتی دارد (محبی، ۱۳۷۳، ص ۱۰).

۳-۴ - **تعداد افراد خانواده:** در تحقیقی مشخص شده است که معدل درسی دانش‌آموزانی که در خانواده‌های سه چهار نفری و یا کمتر زندگی می‌کنند به مراتب بیشتر از دانش‌آموزانی است که در خانواده‌های بیش از ۵ نفر زندگی می‌کنند (نیکوکار، ۱۳۷۱، ص ۱۲) و میزان بهره‌مندی در میان خانواده‌های کم جمعیت به مراتب بیش از بهره‌مندی در میان کودکان خانواده‌های پر جمعیت است. بنابراین با افزایش فرزندان، پدر و مادر وقت کمتری جهت رسیدگی به امور تحصیلی کودکان خود پیدا می‌کنند که این خود موجب افت تحصیلی آن‌ها می‌شود (بهرام زاده، ۱۳۷۲، ص ۱۳).

۳-۵ - **اشتغال دانش‌آموزان:** تأمین نشدن نیازهای مالی خانواده از جمله عواملی است که موجب اشتغال کودکان در سنین پایین می‌گردد و در این زمینه صرف وقت کودک جهت انجام کار موجب افت تحصیلی او می‌گردد. در تحقیقی مشخص شده است که اشتغال دانش‌آموزان باعث تقلیل انرژی جسمی و روانی آنان شده، آمادگی جسمی و ذهنی‌شان را برای یادگیری دروس کاهش می‌دهد. به این ترتیب کودکان ممکن است به دلیل عدم حضور فعال و مستمر در محیط‌های آموزشی نتوانند به نحو مطلوبی به تحصیل خود ادامه دهند. مسأله اشتغال کودکان و نقش آن در افت تحصیلی در خانواده‌های متعلق به طبقه اجتماعی-اقتصادی پایین و به‌ویژه محیط‌های روستایی از اهمیت خاصی برخوردار است (لیامی و همکاران، ۱۳۸۳، ص ۱۰).

۳-۶ - **ارتباط بین اولیاء و مربیان:** وظایف خانه و مدرسه نسبت به رشد و تربیت دانش‌آموزان مکمل و متقابل است. از طرفی والدین باید نیازهای محیط مدرسه را به خوبی بشناسند و برای انجام بهتر مسئولیت‌ها، کمک و همراه مدرسه باشند و از طرف دیگر مربیان باید با دعوت‌های مستمر از والدین و ارتباط دائم با آنان امکانات مدرسه و مهم‌تر از آن خود خانواده‌ها را برای ارائه

آموزش‌های لازم به آنان بسیج کنند. اگر خانواده درگیر و علاقه‌مند به مسائل تحصیلی فرزندان خود گردد، کودکان نیز با ذوق و شوق بیشتری تحصیل خواهند کرد (بیابانگرد، ۱۳۷۶، ص ۱۰).

۳-۷- اثرات وسایل ارتباط جمعی: فیلیپ نیومن و باربارا نیومن (۱۹۹۷) با پژوهش در مورد ۲۳ تحقیق چنین عنوان می‌کنند که پیشرفت تحصیلی در میان دانش‌آموزانی که در هفته ۱۰ تا ۱۵ ساعت تلویزیون تماشا می‌کنند در مقایسه با دانش‌آموزانی که کمتر از ۱۰ ساعت تماشا می‌کنند در بالاترین حد است و سپس با افزایش ساعات تماشا از ۲۰ تا ۴۰ ساعت در هفته، میزان پیشرفت تحصیلی به طور چشم‌گیری کاهش می‌یابد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که چنانچه برنامه‌های تلویزیونی تمام اوقات کودک را پر کند ممکن است انگیزه او را برای کشف مجهولات تضعیف کند و اندیشه و تفکر منفعلانه و غیراخلاقی را در او به وجود آورد (بیابانگرد، ۱۳۷۷، ص ۳۷).

۳-۸- حاکمیت ارزش‌های مادی: هنگامی که دانش‌آموز می‌بیند که از یک طرف ملاک برتری در جامعه، وضعیت اقتصادی و مالی است و از طرف دیگر راه‌های بسیار سهل‌تری غیر از تحصیل برای مرفه شدن و اعتبار اجتماعی موجود است، خیلی راحت ترک تحصیل کرده و اگر هم بخواهد ادامه تحصیل دهد، با بی‌علاقگی و فشار این و آن، این کار را انجام می‌دهد. در تحقیقی که معلم در موضوع انشاء علت انتخاب رشته تجربی را برای ادامه تحصیل پرسیده بود، معلوم شد که حدود ۸۰ درصد دانش‌آموزان به امید پزشک شدن و داشتن زندگی مرفه این رشته را دنبال می‌کنند (عنایت پور، ۱۳۷۵، ص ۸). اسکینر معتقد است زمانی معلمان گرفتن حق‌الزحمه و حقوق را برای کار خویش کسر شأن می‌دانستند، چرا که معتقد بودند با معیارهای مادی نمی‌توان ارزش یک کار غیرمادی را مشخص کرد (اسکینر، ۱۳۷۰، ص ۱۵). در همه تحقیقات بیان شده است که ممکن است در شرایط مختلف، برخی از این عوامل بروز نماید. بنابراین افت تحصیلی را می‌توان پدیده‌ای نامید که زاییده شرایط می‌باشد. بررسی عوامل مختلف در ایجاد افت تحصیلی، از بروز اثرات سخت‌تر جلوگیری می‌کند.

هدف پژوهش

مطالعه و بررسی رابطه بین عوامل آموزشی و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم و ارائه راهکارهای عملی.

فرضیات پژوهش

فرضیه اصلی

میان عوامل آموزشی و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم رابطه معناداری وجود دارد.

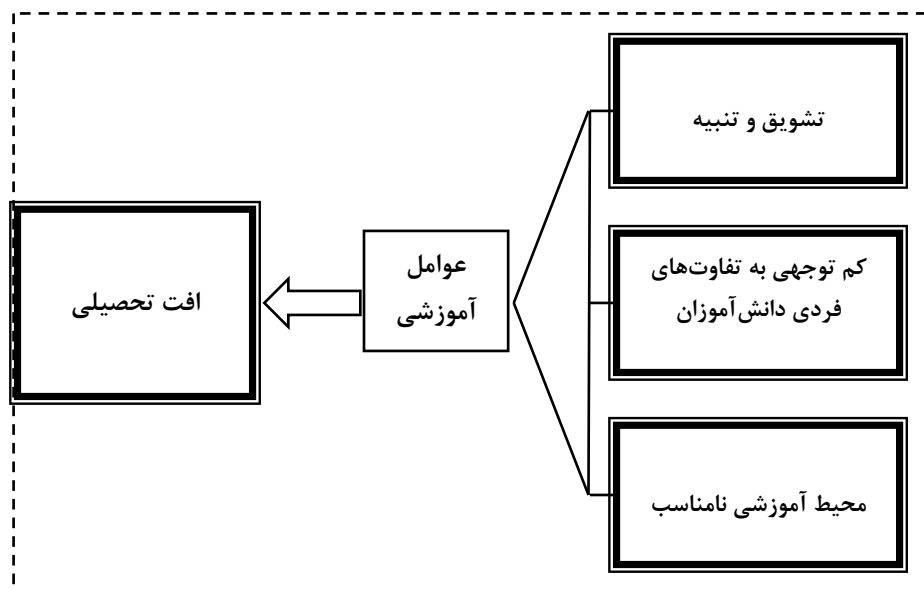
فرضیات فرعی

۱- میان تشویق و تنبیه و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم رابطه معناداری وجود دارد.

۲- میان کم توجهی به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم رابطه معناداری وجود دارد.

۳- میان محیط آموزشی نامناسب و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم رابطه معناداری وجود دارد.

مدل مفهومی پژوهش: با استفاده از مبانی نظری، مدل پژوهشی این تحقیق به صورت زیر می‌باشد:



شکل ۳: مدل مفهومی پژوهش

روش و نوع تحقیق

این تحقیق از نظر هدف، از نوع کاربردی و بر حسب نحوه گردآوری داده‌ها توصیفی از نوع همبستگی می‌باشد.

قلمرو تحقیق

قلمرو موضوعی: قلمرو موضوعی پژوهش مطالعه و بررسی رابطه بین عوامل آموزشی و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم می‌باشد.

قلمرو زمانی: قلمرو زمانی این پژوهش سال تحصیلی ۸۸ - ۱۳۸۷ می‌باشد.

قلمرو مکانی: قلمرو مکانی این پژوهش آموزشگاه‌های راهنمایی پسرانه ناحیه ۴ استان قم می‌باشد.

جامعه آماری و حجم نمونه

جامعه آماری این تحقیق، دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷ می‌باشد که برابر ۲۵۰۰ نفر می‌باشد که با استفاده از فرمول زیر، تعداد نمونه مورد مطالعه به شرح زیر انتخاب گردید:

$$n = \frac{N.z^2.p.q}{d^2.(N-1) + z^2.p.q}$$

پس از جایگذاری اعداد در فرمول این نتیجه به دست می‌آید:

$$n = \frac{2500.(1/96)^2.0/5.0/5}{0/05^2.(2500-1) + (1/96)^2.0/5.0/5} = 334$$

روش نمونه‌گیری در این تحقیق، به صورت نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده است. به گونه‌ای که از میان افراد، نمونه‌ها به صورت تصادفی مورد مطالعه قرار گرفته است.

ابزار اندازه‌گیری پژوهش

ابزار اصلی در این پژوهش، پرسشنامه‌ای مرکب از سه مولفه و نه گویه می‌باشد. مولفه ۱ تشویق و تنبیه است که شامل مؤلفه‌های ارتباط دانش‌آموزان با معلم، تقدیر از دانش‌آموزان برتر

مطالعه و بررسی رابطه بین عوامل آموزشی و افت تحصیلی...

در جمع سایر دانش‌آموزان و شیوه‌های ترغیبی و انگیزشی معلمان می‌باشد. مولفه ۲ کم توجهی به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان است که شامل گویه‌های تراکم دانش‌آموزان در کلاس، میزان مشارکت دانش‌آموزان و توانایی‌های یادگیری دانش‌آموزان می‌باشد. مولفه ۳ محیط آموزشی نامناسب است که شامل گویه‌های شیوه ارزشیابی سؤالات امتحانی، محتوای تکالیف درسی و نحوه تدریس معلمان می‌باشد. برای تأیید روایی پرسشنامه، از نظر خبرگان استفاده شده است و پس از طراحی مورد بررسی چند تن از اساتید و کارشناسان قرار گرفت و اصلاحات لازم روی آن صورت پذیرفت و از این طریق روایی آن تضمین گردید. جهت بررسی پایایی پرسشنامه‌ها، تعدادی از پرسشنامه‌ها در میان جامعه آماری توزیع و با استفاده از نرم افزار SPSS ضریب آلفای کرونباخ آن اندازه‌گیری شد. با توجه به اینکه ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شده برابر ۰/۸۹ است بنابراین پایایی پرسشنامه‌ها نیز تأیید گردید.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و بررسی یافته‌ها

در این تحقیق از آزمون همبستگی اسپیرمن^۱ برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه‌های تحقیق استفاده شده است و با استفاده از نرم‌افزار SPSS، فرضیات تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است. تحلیل‌های آماری مربوط به آزمون فرضیه‌ها، به‌طور خلاصه در جدول زیر آورده شده است:

جدول ۱: نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن

نتیجه	Sig	فرضیه	
Sig < ۰/۰۵ تأیید فرضیه	۰/۰۰۷	میان تشویق و تنبیه و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم رابطه معناداری وجود دارد.	فرعی ۱
Sig < ۰/۰۵ تأیید فرضیه	۰/۰۳۹	میان کم توجهی به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم رابطه معناداری وجود دارد.	فرعی ۲
Sig < ۰/۰۵ تأیید فرضیه	۰/۰۰۴	میان محیط آموزشی نامناسب و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم رابطه معناداری وجود دارد.	فرعی ۳
Sig < ۰/۰۵ تأیید فرضیه	۰/۰۰۳	میان عوامل آموزشی و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم رابطه معناداری وجود دارد.	اصلی

نتایج بدست آمده از بررسی فرضیات نشان می‌دهد که میان عوامل آموزشی و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم رابطه معناداری وجود دارد

1. Spearman

و نیز میان تشویق و تنبیه، کم توجهی به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان و محیط آموزشی نامناسب با افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم رابطه معناداری وجود دارد.

نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات

امروزه مسأله افت تحصیلی یکی از دغدغه‌های مهم دست‌اندرکاران نظام آموزش و پرورش و خانواده‌ها می‌باشد زیرا علاوه بر تحمیل هزینه‌های مختلف و آثار سوء اقتصادی، تأثیری ناگوار بر سلامت روانی دانش‌آموز داشته و زمینه نگرانی خانواده‌ها را فراهم می‌سازد. هر ساله عده زیادی از دانش‌آموزان در کشورهای مختلف جهان با این پدیده (افت تحصیلی) مواجه‌اند. در این زمینه ابتدا باید برنامه‌ریزی‌های کلان، دقیق و هدفمندی صورت گیرد زیرا قصور و کوتاهی نظام آموزشی در برقراری هدف‌ها و برنامه‌هایی که با نیازهای رشد و تکامل فرد و علایق و انگیزه‌های او مناسب و هماهنگ باشد روی جریان تعلیم و تربیت تأثیر نامناسبی می‌گذارد و موجبات افت تحصیلی را فراهم می‌نماید. در راه تحقق این برنامه، باید توجه دقیقی به علایق و استعداد‌های دانش‌آموزان صورت گرفته و این استعدادها در مسیر درست شکوفایی خود قرار گیرد. زیرا عدم توجه به نیازها و استعداد‌های دانش‌آموزان، علاقه و انگیزه آنان را برای آموختن از بین برده و این عدم علاقه بازتاب نامطلوبی بر نتایج کار داشته، میزان افت تحصیلی را زیاد می‌کند.

همچنین روش‌های آموزش و تدریس معلمان باید مورد بازبینی و نظارت قرار گیرد به نحوی که پس از کشف استعدادها و توانایی‌های دانش‌آموزان، آن را در مسیر تحقیق و تفحص درباره پدیده‌ها و یا تعبیر و تفسیر نمودن آن‌ها قرار دهند. توجه به فعالیت‌های خلاق گونه، ذوقی و هنری و نیز فعالیت‌های اجتماعی، انگیزه‌ها و علایق دانش‌آموزان را برای آموختن، بارور می‌سازد و آن‌ها را به افرادی فعال تبدیل می‌سازد و همه اینها زمینه رشد همه جانبه آن‌ها را فراهم می‌سازد.

نتایج بدست آمده از بررسی فرضیات این تحقیق، نشان می‌دهد که میان عوامل آموزشی و افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم رابطه معناداری وجود دارد و نیز میان تشویق و تنبیه، کم توجهی به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان و محیط آموزشی نامناسب با افت تحصیلی در میان دانش‌آموزان پسر آموزشگاه‌های راهنمایی ناحیه ۴ استان قم رابطه معناداری وجود دارد. تحقیقات دیگری نیز در این زمینه صورت گرفته است:

مطالعه و بررسی رابطه بین عوامل آموزشی و افت تحصیلی...

در تحقیق صورت گرفته توسط آقای مرتضی امین‌فر، با عنوان علل و عوامل افت تحصیلی بیان گردیده است که فقر، از جمله عواملی است که افت تحصیلی را در پی دارد. ممکن است که فقر، خود نتیجه عوامل و متغیرهای زیادی باشد ولی شکاف طبقاتی را موجب می‌شود که در نتیجه آن تفاوت‌هایی در رشد و تکامل تفکر، زبان، رفتار و نگرش افراد بروز می‌نماید و علایق و انگیزه‌های پیشرفت آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و همه این عوامل برای پیشرفت تحصیلی افراد و عدم آن اهمیت زیادی دارد (امین‌فر، ۱۳۶۷، ص ۱۴).

در پژوهش‌های صورت گرفته توسط سالی براون و هلن هورن نیز بیان شده است که باید از جهات مختلف به مدرسه بنگریم و از دلواپسی‌ها و اضطراب‌ها در مورد میزان تغییر جلوگیری نماییم و با ترتیب دوره‌های آموزشی و دوره‌های ارزشیابی عملکرد، سطح مبنا و سطح پیشرفت را کاملاً مشخص نماییم (هورن و براون، ۱۳۷۹، ص ۱۴۰).

در تحقیق دیگری که محققان با استفاده از سایت اینترنتی آن را یافته‌اند، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی در پسران پرخاشگر و دارای افت تحصیلی مربوط به خانواده‌های ۸ نفره و بیشتر و بیشترین فراوانی در پسران افسرده و نرمال مربوط به خانواده‌های ۵ تا ۷ نفره است. بین تعداد افراد خانواده و میزان پرخاشگری همبستگی مثبت وجود دارد. ۹/۳۳ درصد پسران و ۷/۸ درصد دختران در دوره راهنمایی مردود شده‌اند که پسران مذکور در سه گروه پرخاشگر، افسرده و دارای افت تحصیلی پراکنده‌اند و دختران فقط در گروه افت تحصیلی متمرکزند (برگرفته از سایت ایران داک).

پیشنهادهای

۱. تأمین و تربیت نیروی انسانی متخصص به عنوان دبیر و ارائه آموزش‌های مربوطه در زمینه برخورد با دانش‌آموزان
۲. برگزاری کلاس‌های جمعی جهت تبادل نظرات دانش‌آموزان با مسئولین آموزشی
۳. مجهز شدن کتابخانه‌های مدارس به کتاب‌های علمی، عقیدتی و تاریخی در زمینه‌های مختلف
۴. تشکیل نمودارهای پیشرفته تحصیلی برای تمامی دروس و ارائه آن به دانش‌آموزان اولیاء
۵. بازنگری کلی در شیوه‌های آموزشی و تربیتی و نقش آن در افت تحصیلی دانش‌آموزان از جمله بررسی کتاب‌های کمک آموزشی و شیوه‌های طراحی سؤالات امتحانی.

محدودیت‌های پژوهش

۱. محدودیت زمانی و مکانی اجرایی تحقیق
۲. عدم همکاری و مساعدت لازم برخی از مدارس در زمینه پاسخ به سؤالات پرسشنامه
۳. عدم ارائه نشانی دقیق برخی مدارس توسط اداره آموزش و پرورش ناحیه
۴. عدم دسترسی به برخی منابع

فهرست منابع

- اسکینر، بی اف (۱۳۷۰). *فراسوی آزادی و شأن*. ترجمه علی اکبر سیف، تهران: انتشارات رشد.
- افروز، غلامعلی (۱۳۷۵). *روان‌شناسی تربیتی*. تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان.
- اکبری، اسد الله (۱۳۵۶). *بررسی ترک تحصیل در استان سیستان و بلوچستان*. سازمان برنامه و بودجه.
- امین‌فر، مرتضی (۱۳۶۵). *افت تحصیلی یا اتلاف آموزش و پرورش*. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، شماره ۸.
- امین‌فر، مرتضی (۱۳۶۷). *علل و عوامل افت تحصیلی*. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، شماره ۱۳.
- بازرگان، زهرا (۱۳۷۹). *نشریه پیوند*، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، شماره ۲۵۲.
- براون، سالی، ارلام، کارولین، و ریس، فیل (۱۳۷۹). *راهنمای تدریس مؤثر (پانصد نکته آموزنده برای معلمان)*. ترجمه کوروش فتحی واجارگاه، تهران: مؤسسه فرهنگی منادی تربیت.
- بلوم، اس. (۱۳۶۳). *ویژگی‌های آدمی و یادگیری آموزشگاهی*. ترجمه علی اکبر سیف، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- بهرام زاده، هیبت الله (۱۳۷۲). *رابطه خانواده و افت تحصیلی در کارزون*. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۷۷). *رابطه بین تماشای تلویزیون و مهارت‌های مطالعه و خواندن*. *ماهنامه تربیت*، سال چهارم، شماره دوم.
- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۷۶). *روش‌های ایجاد ارتباط بین اولیا و مربیان*. تهران: انتشارات پرنیان.
- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۷۸). *روش‌های پیشگیری از افت تحصیلی*. تهران: انجمن اولیاء و مربیان.
- دریکوس، ردولف و کاسل، پرل (۱۳۷۸). *انضباط بدون اشک*. ترجمه مینو واثقی و مریم داداش زاده، تهران: انتشارات رشد.
- زارع، محمد قاسم (۱۳۷۴). *بررسی پاره‌ای از عوامل فردی، خانوادگی، اقتصادی و اجتماعی مؤثر در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان راهنمایی استان کهگیلویه و بویر احمد*. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- عنایت پور، عبدالکریم (۱۳۷۵). *علل افت تحصیلی*. *ماهنامه تربیت*، سال دوازدهم، شماره سوم.

مطالعه و بررسی رابطه بین عوامل آموزشی و افت تحصیلی...

کولین، جی. اسمیت و لاسمیت، روبرت (۱۳۷۵). مدیریت مؤثر در کلاس درس. ترجمه زهرا صباغیان، تهران: مؤسسه نشر وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

گلشن فومنی، محمد رسول (۱۳۷۶). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: نشر شیفته. لوگال، آندره (۱۳۷۴). شکست‌های تحصیلی. ترجمه محمدرضا شجاع رضوی، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.

لیامی، فاطمه، نجاریان، بهمن و مکوندی، بهنام (۱۳۸۳). افت تحصیلی. ماهنامه پیوند، انتشارات انجمن اولیا و مربیان، شماره ۱۸۱.

محبی، حمیدرضا (۱۳۷۳). رابطه بین سواد والدین و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان پنجم ابتدایی کرج. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم.

مشیری، علیرضا (۱۳۵۷). بررسی رابطه بین سطح فرهنگ خانواده و ترک تحصیل فرزندان. پایان نامه آموزشگاه عالی خدمات اجتماعی.

معمدی، زهرا (۱۳۷۳). رفتار با نوجوانان. تهران: انتشارات لک لک.

معین، محمد (۱۳۸۰). فرهنگ فارسی ۱ جلدی. تهران: انتشارات سرایش.

نیکوکار، مهناز (۱۳۷۱). بررسی رابطه بین پیشرفت تحصیلی و تعداد افراد خانواده در گچساران. پایان نامه، دانشگاه آزاد اسلامی گچساران.

هورن، هلن و براون، سالی (۱۳۷۹). ۵۰۰ نکته: چگونه کیفیت آموزشی را بهبود بخشیم. ترجمه فرخ لقا رئیس دانا، تهران: نشر قدیانی.

Atsan, N., Ozen, J., & Erdem, F. (2003). The relationship between trust and team performance. *Work Study*, Vol. 52, No. 7.

Chaturvedi, S. & Gaur, A. (2007). A dynamic model of trust and commitment development in strategic alliances. Department of Management and Organization, National University of Singapore.

Den Hartog, D. N. & Dietz, G. (2006). Measuring trust inside organizations. *Personnel Review*, Vol. 35, No. 5.

Karjaluoto, H. & Salo, J. (2007). A conceptual model of trust in the online environment. *Online Information Review*, Vol. 31, No. 5.

Kirstie, S., Ball, S., Rosalind, H., & Searle B. (2004). The development of trust and distrust in a merger. *Journal of Managerial Psychology*, Vol. 19, No. 7.

Mannion, R. & Connell, N. A. D. (2006). Conceptualizations of trust in the organizational literature: Some indicators from a complementary perspective. *Journal of Health Organization and Management*, Vol. 20, No. 5.

Martins, N. (2002). A model for managing trust. *International Journal of Manpower*, Vol. 23, No. 8.

- McDermott, P. & Khalfan, M. M. A. (2007). Building trust in construction projects. *Supply Chain Management*, Vol. 12, No. 6.
- Smith, G. (2005). How to achieve organizational trust within an accounting department. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 20, No. 5.
- Szabo, E., Auer-Rizzi, W., & Elangovan, A. R. (2007). Why don't I trust you now? An attributional approach to erosion of trust. *Journal of Managerial Psychology*, Vol. 22, No. 1.
- Terje, K. J. & Græe, K. (2008). Building trust in project-stakeholder relationships, Mona Jensvold Massaoud Baltic. *Journal of Management*, Vol. 3, No. 1. Available at: www.database.irandoc.ac.ir